BEYPAZARI'NDA BİR DOKUMA USTASI İSMAİL YANIK

Aslıhan TURAN [1] **Nursel BAYKASOĞLU**[2]

ÖZ

Günümüzde teknolojinin gelişip hızla ilerlemesi, toplumun kendi kültüründen uzaklaşması kendi oluşturduğu sanatlar üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bunun sonucu olarak el sanatlarımız büyük bir yozlaşmaya maruz kalmıştır. Buna rağmen Ankara'nın tarihi ve turistik ilçesi Beypazarı'nda geleneksel düğün giyiminin bir parçası olan ve yaklaşık 900 yıllık bir geçmişe sahip olan ipek bürgü, günümüzde birkaç usta tarafından dokunmaya ve yaşatılmaya çalışılmaktadır. İsmail Yanık bu ustalardan birisidir. İsmail usta kendisine ait atölyesinde mesleğini sürdürmektedir. Bürgü, Beypazarı ilçesinde köy ve kasabalarda kadınların sokağa çıkarken başlarına örttükleri, vücudun üst kısmını kapatan ve dizlerine kadar uzanan ürünlerdir. Eskiden gelin bürgüsü olarak kullanılan dokumalar günümüzde daha çok masa örtüsü, yatak örtüsü, yaşlılar tarafından örtünme amacıyla vb. gibi ürünler oluşturarak ev aksesuarı olarak kullanılmaktadır. İnceleme sonuçlarına göre Beypazarı bürgü dokumacılığında yakın zamana kadar pamuklu ve ipekli iplikler bir arada kullanılırken, günümüzde ise ipekli yerine floş iplikler ve simli ipliklerin kullanıldığı saptanmıştır. Bu araştırmada; ipek bürgü ustası İsmail Yanık'ın çıraklıktan ustalığa geçiş süreci ile birlikte, ipek bürgü kumaş yapımında kullanılan hammadde, araç-gereçler, üretim aşamaları ve eserlerinden örnekler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beypazarı, Dokuma Ustası, Mekikli El Dokuması

[1] *Doktora Ögrencisi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, aslihan_as(at)hotmail.com*
[2] *Doktor Ögretim Üyesi, Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, nbaykas@gazi.edu.tr*

A LOOM MASTER IN BEYPAZARI: İSMAİL YANIK

ABSTRACT

The fast advent of technology resulted in cultural alienation of society and had an impact on its arts. Traditional handicrafts have been in a process of degeneration for a long time. Nevertheless, a few loom masters carry on with the 900-year tradition of bürgü (silk scarf) in the touristic province Beypazarı, Ankara. İsmail Yanık is one of these masters. He works in his own workshop. Bürgü is a traditional women's wear in the villages of Beypazarı. Women wear the large head scarf when they go out. The size of the scarf allows the user to cover her body, and reaches down to knees. Bride scarves of old times are used as table clothes, bedspreads, and various home accessories. The findings of the research showed that cotton and silk threads were used to produced bürgü in the past, however filoselle and silvery threads are used today. This research is based on the silk bürgü master İsmail Yanık's experience from his apprenticeship to his master years, and focuses on materials, tools, production procedures, and examples.

Keywords: Beypazarı, Loom master, Hand Weaving With Shuttle

Giriş

Beypazarı, Başkent Ankara'ya bağlı, Ankara'nın 100 km batısında yer alan bir ilçedir. Tarih boyunca "ipek yolu" üzerindeki önemli duraklardan biri olup; el sanatları açısından köklü bir geçmişe sahiptir. İlçede günümüze kadar ulaşan bu el sanatlarından biri de ipek bürgü dokumacılığıdır. Bürgü, bürünmekten gelen bir kelime olup, genellikle bayanların sokağa çıkarken ve yeni evli kadınların el öpmeye giderken örtündükleri ipek bürgü, 175-120 cm boyutlarında bir başörtüsüdür. Dokumacılık, insanların dış etkilerden korunmasını ve barınmaya yönelik ihtiyaçlarını karşılamayı sağlayan, insanlığın en eski sanatlarından birisidir. Dokumayı meydana getiren en önemli unsur ipliktir. İplik liflerin birbirine eklenmesi ve bükülmesiyle elde edilir (İmer, 1986: 1). İplik yapımında kullanılan en önemli araçlardan biri olan ağırşakların taş, kil ve kemik malzemeden yapılan değişik büyüklük ve ağırlıklarda en önemli en eski örnekleri Neolitik çağdan kalmadır (Aytaç, 1982: 5).

1962'de Konya Çatalhöyük'te yapılan kazılarda Neolitik çağa (Cilalı Taş Çağı) ait (M.Ö.6000) dokuma parçaları bulunmuştur. Bu dokuma parçaları bilinen en eski kumaş parçalarıdır. Genellikle bezayağı örgüsüyle dokunmuşlardır. Ayrıca bu kumaşlar dışında, şal tekniği ve balık tekniği gibi değişik tekniklerde dokunmuş kumaşlara da rastlanmıştır. Anadolu'da dokumacılık sanatının Neolitikten sonraki çağlarda da sürekli bir ilerleme ile devam ettiğini, çeşitli tarihlerde elde edilen ağırşaklar ve tezgâh ağırlıkları kanıtlamaktadır. Selçuklular, kendilerinden önce Anadolu'da var olan dokumacılık sanatını biraz daha geliştirmişlerdir. Osmanlı devletinin kurulmasından sonra, sarayın ve ordunun giyim ihtiyaçlarını karşılamak üzere dokumacılık da büyük bir gelişme izlenmiştir (Aytaç, 1982: 156-160). İlçede dokumacılık usta-çırak ilişkisi ya da babadan oğla geçerek günümüze kadar devamını sağlamıştır. Yörede dokumalar genellikle erkekler tarafından yapılmaktadır. Bayanlar ise dokumanın kenarlarında kalan çözgü iplikleri ile makrome yapmaktadır.

Beypazarı'nda bürgü dokumacılığı son yıllarda epeyce azalmıştır. Yaklaşık 20-30 yıl öncesine kadar bu dokumalar 10-12 tezgâhla yapılmakta iken, şuan yalnızca üç tezgâh ile üretim sağlanmaktadır. Sanayinin ilerlemesi, dokumacıların ve talebin az olması dokumaların daha az yapılmasında etken olmuştur.

Yörede geleneksel el sanatlarımıza sahip çıkan ustalardan biri olan İsmail Yanık, bürgü dokumacılığının bilimsel araştırmalarla incelenmesi var olan örneklerinin üretim yöntemleri ve kompozisyon özellikleriyle belgelenmesi gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. Dokuma ustası

İsmail Yanık'a ait tüm bilgiler yüz yüze görüşme ve atölyesinde çalışmaları birebir gözlemlenerek elde edilmiştir.

Özgeçmişi

1944 tarihinde Ankara'nın Çamlıdere ilçesinin Osmaniye köyünde dünyaya gelen İsmail Yanık, dokuma sanatıyla 18 yaşında tanışmış ve Yanık, aile problemleri nedeniyle 1962'de evini terk ederek Beypazarı'na marangozluk mesleğini öğrenmek için gelmiştir. Fakat günümüzde dokumaya devam eden üç ustadan biri olan Hayati Erdemli ile tanışmış ve marangozluk fikri değişmiştir. Beypazarı'nda develik çarşısında bulunan Erdemli İş Hanında Hayati ustanın atölyesinde çırak olarak dokumacılık mesleğine ilk adımlarını atmış. Askere gidinceye kadar burada ipek bürgü dokumasını öğrenmiştir. 18 yaşında askere gitmiş ve okuma yazmayı orada öğrenmiştir. Askerden geldikten sonra 1-1,5 yıl Beypazarı'nın en iyi ustalarından olan Hayati Erdemli'nin yanında çıraklığa devam etmiştir. Daha sonra Hayati ustanın yanından ayrılarak bir tezgâh ile küçük bir atölye kurmuştur. 1967'de 23 yaşında ilkokul diplomasını almış ve ekonomik nedenlerden dolayı geçimine katkı sağlamak için 1968'de 24 yaşında dokumacılığın yanında Tarım kredi kooperatifinde odacı kadrosu ile işe başlamıştır. 1972 yılında 28 yaşında ortaokul diplomasını alarak aynı kurumda memurluk kadrosuna alınmış ve iş saatleri dışında dokuma yapmaya devam etmiş, 1993 yılında 49 yaşında iken bu kurumdan emekli olmuştur. 1999 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitimde açılan dokumacılık kursunda yalnızca iki tezgâh ile yedi öğrencisine iki yıl usta öğreticilik yapmıştır. Halen ilerlemiş yaşına rağmen bu işi devam ettirmektedir. Her yıl uluslararası düzeyde organize edilen Beypazarı festivalinde dokumacılık sanatını ilçesine ve gelen turistlere tanıtmak, sevdirmek, teşvik etmek amacı ile havuç meydanında dokuma yapmaktadır. Bunun dışında Ankara'da, Yüzüncü Yıl Çarşısı ve Altınpark'da düzenlenen festivallerde dokumuş olduğu kumaşlar sergilenmektedir. Beypazarı ilçesinde bulunan, kent tarihi müzesi meslek odası bölümünde, Beypazarı'nın ilk dokuma ustalarından biri olan İsmail ustanın maketi yer almaktadır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Kent Tarihi Müzesi (İsmail Yanık'ın Maketi)

Kullanılan Araç ve Gereçler

Bürgü yöredeki diğer kumaşlardan farklı olarak dört gücülü kamçılı dört ayaklı tezgâhta dokunmaktadır (Fotoğraf 2). Kamçılı tezgâhın en önemli özelliği mekiğin el ile değil de kamçının çekilmesi ile atılmasıdır. Bu sistem kamçılı tezgâha büyük bir hız kazandırmıştır.

Fotoğraf 2. Dört Gücülü Kamçılı Dört Ayaklı Tezgâh (İsmail Yanık'ın Atölyesi)

Her gücüde 500 ipliğin toplam 2000 ipliğin geçtiği kamçılı tezgâhlar, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet tarafından köylülere el sanatlarını geliştirmek için dağıtılmıştır. Kamçılı tezgâhlarda dokunan ipek bürgülerin çözgüsünde pamuk ipliği (Fotoğraf 3) atkısında ise floş ipliği, eski örneklerde ise pamuk iplik ile ipek iplik birlikte kullanılmıştır. Atkı iplikleri floş ipek olup; beyaz, sarı, mavi pembe, bordo, turuncu ve yeşil renklerde kullanılmaktadır (Fotoğraf 4). Günümüz dokumalarında atkı ipliklerinde kelebek iplik ve simli iplikler de kullanılmaktadır. İsmail usta dokumalarında daha çok gri ve sarı renklerde simli iplikler kullanmaktadır.

Fotoğraf 3. Pamuk İpliği

Fotoğraf 4. Floş İpek ve Simli İplikler

Beypazarı bürgü dokumalarında kullanılan iplikler önceleri Bursa Sümerbank fabrikalarından temin edilmekteydi. Fabrika kapandıktan sonra iplikler bobinlere sarılı olarak Denizli'den temin edilmektedir.

Yörede atkı ve çözgü ipliklerinin dokumaya hazırlanmasında çıkrık kullanılmaktadır (Fotoğraf 5). Atkı iplikleri çıkrık yardımı ile masuralara sarılmakta ve dokuma sırasında atkı ipliklerini atmak için ahşaptan yapılmış mekikler kullanılmaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 5. Çıkrık **Fotoğraf 6. Mekik**

Üretim Teknikleri

Kumaş dokumacılığında üretim sistemi ağızlık açma, atkı atma, tefeleme ve kumaş sarma işlemlerinden oluşmaktadır.Beypazarı'nda çözgü duvarda hazırlanmaktadır. Önceden üzerlerine iplik sarılarak hazırlanmış olan çözgü masuraları cağ denilen aracın çubuklarına takılmaktadır (Fotoğraf 7). Çözgü iplikleri masuralardan alınıp elde toplanır. Fakat İsmail Yanık bu işlemin fazla zaman kaybettirdiğini düşünerek, yörede diğer ustalardan farklı olarak bobinleri çözgü cağına geçirmeden yere koyarak çözgü ipliklerini elde toplamaktadır. İsmail Yanık bu işleme 'örümcek cağ' adını vermiş ve zamandan kazandığını belirtmiştir (Fotoğraf 8). Bu teknikle iki günde tamamlanan işi, İsmail usta bir günden az zamanda yaptığını ifade etmiştir. Sonra elde toplanılan bu iplik demeti duvara belli aralıklarla yerleştirilmiş 12 adet çivinin en altında bulunanlardan birisine bağlanır. Daha sonra her çözgü teli baş ve işaret parmakları ile çapraz yapılır. Yörede buna 'ağızlık yapma' denir. Ağızlık yapmadan sonra tekrar elde toplanan çözgü telleri duvardaki çivilere dolandırılarak çözgü boyu tamamlanır. İsmail usta en fazla çözgü boyunun 160 m olduğunu ifade eder.

Fotoğraf 7. Çözgü Cağ **Fotoğraf 8. Örümcek Cağ**

Çözgü boyu elde edilince iplikler kesilir ve çözgüler tezgâha taşınıp bağlanır. Daha sonra dokunacak desene göre çözgü iplikleri gücülerden geçirilerek tahar işlemi yapılır. Sonra iplikler tarakdan geçirilir. Çözgü ipliklerinin taharlanmasından sonra iplik uçları gruplar halinde sermine bağlanır (Sermin: Dokunan bürgüyü sarmaya ve çözgü iplerini germeye yarayan parçadır.) ve çözgü gerginliği kontrol edildikten sonra dokumaya başlanır. Bürgü dokumaların dokuma örgüsünde bezayağı ve rips teknikleri birlikte kullanılmaktadır. Tahar planı, 1-2 ve 2-4 numaralı gücüler, 1-3 ve 2-4 numaralı gücüler hareket ettirilerek tasarlanır ve ribs dokuma örgüsüyle oluşturmak istenen şeritlerin kalınlığına ve tekrar sayısına göre hazırlanır. Bezayağı dokuma işleminde ise iki ayakça kullanılır ve ilk atkıda 1-2 ve 3-4 numaralı ayakçalara basılarak 3-4 ve 1-2 numaralı gücüler hareket ettirilmesiyle oluşturulur. Dokumada atkıda ve çözgüde aynı renk kullanıldığında belirgin bir desen oluşmaz. Bu durumda rips örgüleri en az iki atlamalı olup, özel efektler oluşturulmaktadır. Ayrıca dokumanın ön ve arka yüzeyleri aynı görüntüye sahiptir. Tezgâh ayakların ve ellerin ritmik hareketiyle birlikte, dokuyucu sol eliyle tefeyi, sağ eliyle de kamçıyı tutar. Ayakçalara basılır ve çözgü ipliklerinin bir kısmı yukarıda kalıp, diğer kısmı aşağıya inerek ağızlık açılır. Ayakçalara bastığı anda kamçıyı hızla çekip; mekiğin açılan ağızlığının içinden soldan sağa doğru gitmesini sağlar. Atkıyı sıkıştırmak için tefeyi kendisine doğru hızla çeker. Daha sonra diğer ayakçalara basarak ağızlık değişir. Aynı işlem seri bir Fotoğrafde tekrarlanır. Çözgü ipliklerinin çift geçirildiği tarak ile tefeleme yapılır ve tefe mekanizmasıyla tarağın ileri geri hareketi sağlanır. Dokunan kısım sermin denilen ağaca sarılır. Bu işlemler devam ederken, dokumanın daralmasını önlemek için "çımbar" denilen; iki tarafı çivili bir gergi tahtası dokumanın kenarlarına takılır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9. Çımbar

İpek bürgü eni 120. cm olup, boyu istenilen ölçüde dokunmaktadır. Kumaşın sonu da başlangıcı gibi bitirilmekte ve bittiği yerden saçak payı bırakılarak kumaş kesilmektedir. Dokumaların kenar saçakları; İsmail Yanık'ın eşi Firdes Zehra Yanık'ın desteği ile düğüm işi tekniği kullanılarak yapılmaktadır (Fotoğraf 10). Dokunan kumaşların yalnızca iki kısa kenarlarında saçak bulunmaktadır. Fakat masa örtüsü olarak dokunan bürgü kumaşın iki uzun tarafına sonrada tığı yardımı ile saçaklar eklenir. Bu saçaklar dokumanın diğer kenarlarında olduğu gibi düğüm işi yapılmaktadır (Fotoğraf 11). İsmail Yanık düğüm işi tekniğinin muntazam bir

Fotoğrafta yapılmasının dokuma kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Fotoğraf 10. Sonradan Tığ Yardımı Fotoğraf 11. Tırnak Düğümü (Makrome)ile Eklenen Saçaklar

Bu işlemlerden sonra bürgü kumaş kullanıma hazırdır. İsmail Yanık iyi bir dokuyucunun bürgü kumaşı 1-2 günde, normal bir dokuyucunun ise 4-5 günde dokuyabileceğini belirtmiştir.Günümüzde dokumalar daha çok sipariş üzerine yapılmaktadır. Bu nedenle dokumaların ebatları, renkleri desenleri ve kompozisyon özellikleri farklılık göstermektedir. İsmail Yanık bu teknik ve malzemeleri kullanarak masa örtüsü, sehpa örtüsü, perde vb ürünleri oluşturmaktadır. İsmail Yanık dokumalarını Beypazarı'ndaki atölyesinde üretip satmayı sürdürmektedir.

Mesleği Üzerine Görüşleri

Günümüzde azalarak devam eden dokumacılık mesleği bu bölgede son birkaç usta ile sürdürülmeye çalışılmaktadır. İsmail Yanık, Beypazarı ilçesinde bürgü dokumacılığının giderek kaybolmakta olan meslekler arasında olduğunu, kazanç sağlamanın zor olduğunu bu mesleğin devam ettirilebilmesi için el sanatları pazarına yönlendirilmesi ve bu yönde gerekli teşviklerin sağlanması ile hem el sanatlarının yeniden canlandırılması hem de yöreye ekonomik katkı sağlayacağını

düşünmektedir. Aslında büyük sermaye ve atölye gerektirmeyen bu el sanatının tanıtılması ve üniversitelerde ders olarak verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İsmail Yanık, bu sanatı yeni nesillere tanıtmak ve ülkesi için önemli bir turizm kaynağı olmasını istemektedir. Hatta ustaların devlet tarafından desteklenip, teşvik edilmemesi bu mesleğin sürdürülebilirliğini de olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir.

Sonuç

Günümüzde teknolojinin hızla gelişip ilerlemesi Türk dokuma sanatında olumsuz etki yaratmış ve kullanım alanları giderek azalmıştır. Geleneksel Türk el sanatlarında önemli yeri olan bürgü dokuma da günümüzde eski önemini yitirmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur. İsmail Yanık kültürel mirasımızın bir parçası olan bürgü dokumacılığının, gelecek kuşaklara aktarılması ve yaşatılması için, üretim yöntemlerini araştırılması gerektiği düşüncesini vurgulamıştır. İsmail Yanık, gelişen teknolojinin imkânlarından faydalanarak gelenekselliğini kaybetmeden farklı tasarımlar yapılmalı ve bu amaçla yapılan çalışmanın başka çalışmalar için de yeni bir kaynak oluşturacağını hatta bunun bir benzeri veya daha kapsamlı çalışmaların arttırılması ile bu sanatın unutularak yok olmasının engelleneceğini düşünmektedir (Yanık, 2015).

KAYNAKLAR

Aytaç, Ç. (1982). *El dokumacılığı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İmer, Z. (1986). *Dokuma tekniği II.* Ankara:Türkiye Sistem Ofset.

Yanık İ. (30.10. 2015), Yüz yüze Görüşme, Ankara.

14.11.2015

12.12.2015-13.12.2015

19.12.2015